

วิเคราะห์หลักสี่ทศ 4 ในฐานะธรรมเป็นเครื่องผูกใจของวัดและชุมชน

An Examination of the Four Foundations of Social Harmony in Temple-Community Interactions

พระอธิการศรีปัญญา ปภสโร

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phra Athikan Sreepanja Papatsaro

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: singjaen@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทของหลักสี่ทศ 4 ในการฟื้นฟูและสร้างความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนระหว่างวัดกับชุมชนในสังคมไทยยุคปัจจุบัน ในอดีต วัดเคยเป็นศูนย์กลางสำคัญของชุมชน โดยทำหน้าที่หลากหลาย เช่น สถานศึกษา สถานพยาบาล และเป็นเวทีไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ซึ่งบทบาทเหล่านี้สอดคล้องกับหลักทาน, ปิยวาจา, อตถจริยา และสมานัตตตา อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันความสัมพันธ์ดังกล่าวได้อ่อนแอลงจากปัจจัยภายนอก เช่น การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและกระแสโลกาภิวัตน์ รวมถึงปัญหาภายในของวัด เช่น การบริหารจัดการที่ขาดความโปร่งใสและภาพลักษณ์เชิงลบของพระสงฆ์บางรูป ผลการวิเคราะห์แสดงให้เห็นว่า หลักสี่ทศ 4 ยังคงเป็นกรอบปฏิบัติที่มีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างเหล่านี้ การประยุกต์ใช้หลักธรรมอย่างสร้างสรรค์ เช่น การให้ทานผ่านการให้บริการทางการแพทย์และสังคมสงเคราะห์ยุคใหม่ การใช้ปิยวาจาในการสื่อสารที่โปร่งใสผ่านช่องทางดิจิทัล การทำอตถจริยาโดยการสร้างระบบการบริหารจัดการที่ตรวจสอบได้ และการสร้างความรู้สึกเสมอภาคผ่านสมานัตตตา จะช่วยให้วัดสามารถเปลี่ยนผ่านบทบาทจากสถานที่ประกอบพิธีกรรมไปสู่ศูนย์กลางเชิงปฏิบัติที่กลับมาเป็นที่พึ่งทางใจและทางกายสำหรับชุมชนได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ: สี่ทศ 4; ความสัมพันธ์วัดกับชุมชน; การประยุกต์ใช้หลักธรรม

* ได้รับบทความ: 18 พฤศจิกายน 2025; แก้ไขบทความ: 18 ธันวาคม 2025; ตอรับตีพิมพ์: 30 มิถุนายน 2026

Abstract

This study examines the role of Sangkhahavatthu 4 as a unifying ethical framework for temples and communities in contemporary Thai society. Historically, temples functioned as central institutions for education, healthcare, and conflict resolution, naturally embodying the principles of Dana (generosity), Piyavaca (kind speech), Atthachariya (beneficial action), and Samanattata (impartiality). However, social change and globalization, together with internal challenges such as weak governance and reputational issues among some monks, have weakened this relationship, shifting it from faith-based engagement toward transactional interaction.

The findings demonstrate that Sangkhahavatthu 4 remains a relevant and effective framework for addressing these challenges. When applied in contemporary forms-such as Dana through modern social welfare, Piyavaca via transparent digital communication, and Atthachariya through accountable governance and community development temples can transform from ritual-centered spaces into trusted institutions supporting both social and spiritual well-being. Evidence from model temples adopting these principles confirms their practicality as a management philosophy capable of rebuilding sustainable and meaningful temple-community relationships.

Keywords: Sangkhahavatthu 4; Temple-Community Relationship; Application of Buddhist Principles

บทนำ

ในอดีต วัดในพระพุทธศาสนาได้ดำรงสถานะเป็นมากกว่าเพียงสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แต่เป็นศูนย์รวมทางสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณของชุมชนไทยอย่างแท้จริง (Anonymous, 2012) วัดเคยเป็นสถาบันการศึกษาที่เป็นทางการเพียงแห่งเดียวในสังคมไทยมานานกว่าเจ็ดศตวรรษ โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูผู้สอนให้แก่เด็กชายในชุมชนในวิชาต่างๆ เช่น การอ่าน เขียน และคณิตศาสตร์ (Schedneck, 2019) รวมถึงวิชาการชั้นสูงอย่างไวยากรณ์ ศิลปะ กฎหมาย การแพทย์ ดาราศาสตร์ และโหราศาสตร์ การให้การศึกษาถือเป็นหน้าที่ที่ประเสริฐที่สุด การตั้งถิ่นฐานของผู้คนมักก่อตัวขึ้นรอบๆ วัด ซึ่งทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางเชิงกายภาพที่เปี่ยมไปด้วยบทบาทอันหลากหลายในวิถีชีวิตประจำวันของชาวบ้าน นอกจากสถานศึกษาแล้ววัดยังทำหน้าที่เป็นสถานสงเคราะห์สำหรับเด็กกำพร้า

หรือผู้ยากไร้ เป็นสถานพยาบาลสำหรับรักษาผู้เจ็บป่วยด้วยสมุนไพรแผนโบราณ เป็นที่พักสำหรับคนเดินทางและเป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ วัดยังทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมสาธารณะและราชการ (Anonymous, 2012) และเป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บอุปกรณ์และเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านสามารถยืมไปใช้เมื่อมีงาน วัดยังเป็นที่รวมและเป็นแหล่งอนุรักษ์ศิลปวิทยาการและมรดกทางวัฒนธรรม และเป็นเวทีไกล่เกลี่ยข้อพิพาทภายในชุมชน ด้วยความที่วัดเป็น “สมบัติร่วมกัน” ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านจึงเป็นไปในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันและกัน (interdependent) อย่างลึกซึ้ง ซึ่งสร้างความผูกพันที่แนบแน่นจนเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ชุมชน

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและกระแสโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน บทบาทเชิงกายภาพของวัดเริ่มจางหายไป เมื่อระบบการศึกษาของชาติแยกตัวออกจากวัดอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้วัดไม่สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการศึกษาได้อย่างสมบูรณ์เช่นในอดีต นอกจากนี้ การขยายตัวของสังคมเมืองและวิถีชีวิตที่เร่งรีบทำให้ผู้คน โดยเฉพาะกลุ่มวัยทำงาน มีเวลาและโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรมของวัดน้อยลง ประกอบกับอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกที่หลั่งไหลผ่านสื่อและเทคโนโลยีได้นำมาซึ่งค่านิยมแบบวัตถุนิยมและปัจเจกนิยมมากขึ้น ทำให้บทบาทเชิงกายภาพและเชิงปฏิบัติดั้งเดิมของวัดเริ่มจางหายไป ความสัมพันธ์ที่เคยแน่นแฟ้นในอดีตจึงกลายเป็นความสัมพันธ์ที่ห่างเหิน และเน้นไปที่การประกอบพิธีกรรมในวันสำคัญทางศาสนาหรือการทำบุญเป็นครั้งคราวเท่านั้น (พระเริ่มไชยะขบ และคณะ, 2560) นอกจากนี้ วัดหลายแห่งยังประสบกับความท้าทายในเรื่องการบริหารจัดการที่ล่าช้าและไม่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี (พระณเดช ปคุโณ และคณะ, 2564) วัดบางแห่งถูกมองว่าเป็น “แหล่งกอบโกยผลประโยชน์” เนื่องจากขาดระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งและข้อครหาต่าง ๆ ปัญหาเหล่านี้ได้บั่นทอนความศรัทธาของชุมชนโดยตรง (ไทยพับลิก้า, 2564) และทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนเปลี่ยนจาก “ความศรัทธาที่บริสุทธิ์” ไปสู่ “ความสัมพันธ์แบบธุรกรรม” (Transactional Relationship) โดยผู้คนไม่ได้ไปวัดเพื่อมุ่งหวังการยึดเหนี่ยวจิตใจเพียงอย่างเดียว แต่ไปเพื่อทำบุญกับ “พระดัง ๆ” หรือถ้อยคำที่เป็นที่ระลึก (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2565) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าประชาชนเริ่มมองว่าวัดเป็นเหมือน “ผู้ให้บริการ” ที่ต้องสร้างผลงานหรือ “ความดัง” เพื่อดึงดูดศรัทธา นอกจากนี้ ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์บางรูปที่ถูกสื่อสังคมออนไลน์วิพากษ์วิจารณ์จากข่าวปลอมหรือพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ก็ยิ่งทำให้ความเชื่อมั่นของประชาชนสั่นคลอนมากขึ้น วิกฤตการณ์ภายในและภายนอกเหล่านี้ ทำให้บทบาทของชุมชนท้องถิ่นที่เคยมีอำนาจในการกำกับดูแลและตรวจสอบพฤติกรรมของพระสงฆ์ในอดีตเริ่มสูญหายไป เมื่อปัจจัยทางเศรษฐกิจที่ทำให้ผู้คนย้ายถิ่นฐาน และการที่วัดต่างๆ ได้รับการอุปถัมภ์จากผู้ศรัทธาทั่วประเทศ ทำให้ผู้มีอำนาจกำกับดูแลหลักไม่ใช่คนในพื้นที่อีกต่อไป

ชุมชนท้องถิ่นจึงหมดสมรรถนะในการควบคุมดูแลพระสงฆ์ และเมื่อรัฐก็ไม่สามารถควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัญหาที่เคยถูกจัดการได้ในระดับท้องถิ่นจึงกลายเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อนและแก้ไขได้ยาก

รากฐานทางคัมภีร์และมิติแห่งการเป็น "ธรรมเครื่องสงเคราะห์"

ความหมายและที่มาของสังคหวัตถุ 4

สังคหวัตถุ 4 (Sangkhahavattthu) เป็นหลักธรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาท แปลว่า "ธรรมเป็นเครื่องสงเคราะห์" หรือ "ธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ" (หมูกำแพง, 2566) พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่าหลักธรรมนี้ช่วย "อุ้มชูโลก" ให้นุชนอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคีสุขสงบ เปรียบเสมือน "ลิ่มสลัก" ที่ตรึงส่วนประกอบของรถไว้ไม่ให้กระจายตัว หลักสังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วยธรรมสี่ประการที่ทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ได้แก่

1) ทาน (Dana) หมายถึง "การให้" ในความหมายที่กว้างกว่าเพียงแค่การให้สิ่งของ (พระสุนทร ธมมวโร (บุญคง), 2560) แต่ครอบคลุมถึงการให้ความช่วยเหลือ การเสียสละ การแบ่งปันเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น รวมถึงการให้ความรู้ และที่สำคัญที่สุดคือการให้อภัยทาน การให้ทานนี้ช่วยปลูกฝังอุปนิสัยที่ไม่เห็นแก่ตัวและสร้างความผูกพันเบื้องต้นในหมู่คณะ

2) ปิยวาจา (Piyavaca) หมายถึง "การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน" ที่เปี่ยมด้วยความจริงใจและเป็นประโยชน์ต่อผู้ฟัง หลักธรรมนี้เน้นให้ละเว้นจากการพูดเท็จ คำหยาบ ส่อเสียด และเพื่อเจ้อ การพูดจาที่ดีช่วยสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดี ก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา และจงใจให้ผู้อื่นทำความดี (วัดสระพังลาน, 2565)

3) อตถจริยา (Atthachariya) หมายถึง "การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์" การช่วยเหลือผู้อื่นด้วยกำลังกายและกำลังใจ ซึ่งรวมถึงการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ การแก้ไขปัญหาด้วยปัญญา และการทุ่มเทแรงกายแรงใจโดยไม่เห็นแก่ความสุขสบายส่วนตัว

4) สมานัตตตา (Samanattata) หมายถึง "การวางตนเสมอต้นเสมอปลาย" เป็นผู้มีใจเสมอไม่ว่าเราถือเขา รู้จักวางตัวให้เหมาะสมกับสถานะ ภาวะ และกาลเทศะ (พระสุนทร ธมมวโร (บุญคง), 2560) การร่วมทุกข์ร่วมสุขกับผู้อื่น และการปฏิบัติหน้าที่อย่างเสมอภาค หลักธรรมนี้เป็นรากฐานของการสร้างความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างยั่งยืน

เมื่อพิจารณาจากลำดับของหลักธรรม จะพบว่า สังคหวัตถุ 4 ไม่ได้เป็นเพียงชุดของคำสอนที่แยกจากกัน แต่เป็น "กรอบปฏิบัติ" ที่สมบูรณ์แบบสำหรับการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน หลักธรรมนี้เริ่มต้นจากสิ่งที่ง่ายที่สุดคือการให้ทานและการพูดจาที่ดีซึ่งเป็นการสร้างความรู้สึที่ดีต่อกันในเบื้องต้น จากนั้นจึงยกระดับขึ้นด้วยการลงมือทำเพื่อประโยชน์ร่วมกัน (อตถจริยา) และจะคงความ

สัมพันธ์ไว้ได้อย่างมั่นคงจริงจังก็ต่อเมื่อมีสมานัตตา ซึ่งเป็นพื้นฐานของความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจ การวิเคราะห์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่าลำดับของหลักธรรมเป็น "ขั้นตอน" ที่เป็นระบบสำหรับการผูกใจหมู่คณะ ไม่ใช่แค่คำสอนที่แยกส่วนกัน สำหรับที่มาในพระไตรปิฎก หลักสังคหวัตถุ 4 ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก เล่มที่ 21 อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต สังคหสูตร และยังมีกรอธิบายเพิ่มเติมในอรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุก-จตุกกนิบาต มโนรลปุณนิ ภาค 2 ซึ่งยืนยันสถานะความเป็นหลักธรรมที่ได้รับการยอมรับและสืบทอดในพุทธศาสนาเถรวาทมาอย่างยาวนาน

บทบาทเชิงประวัติศาสตร์ของวัดในฐานะศูนย์กลางสังคหวัตถุโดยธรรมชาติ

เมื่อพิจารณาบทบาทของวัดในสังคมไทยตั้งแต่อดีต จะพบว่าวัดมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นศาสนสถาน สำหรับประกอบศาสนกิจเท่านั้น หากแต่เป็นศูนย์กลางของวิถีชีวิตชุมชนในทุกมิติ ทั้งด้านการศึกษา การสาธารณสุข เศรษฐกิจ การศึกษาพยาบาล การบริหารจัดการชุมชน และการธำรงวัฒนธรรมท้องถิ่น แม้ในอดีตจะมีได้อธิบายบทบาทดังกล่าวด้วยกรอบแนวคิด "สังคหวัตถุ 4" อย่างเป็นทางการ แต่เมื่อวิเคราะห์เชิงพุทธจริยศาสตร์แล้ว พบว่ากิจกรรมและบทบาทของวัดสอดคล้องกับหลักสังคหวัตถุทั้งสี่ ประการอย่างชัดเจน (Anonymous, 2012)

ประการแรก ทาน (Dana) วัดทำหน้าที่เป็นแหล่งสาธารณสุขเศรษฐกิจของชุมชน โดยให้ความช่วยเหลือทั้งในรูปของปัจจัยพื้นฐาน ความรู้ และการบริการสาธารณะ ไม่ว่าจะเป็นการเป็นสถานศึกษา สถานพยาบาล ที่พักสำหรับผู้เดินทาง หรือที่พักของผู้ยากไร้ บทบาทดังกล่าวสะท้อนการให้โดยไม่หวังผลตอบแทน ซึ่งเป็นสาระสำคัญของหลักทาน อันนำไปสู่การสร้าง ความเอื้อเฟื้อและความมั่นคงทางสังคม

ประการที่สอง ปิยวาจา (Piyavaca) พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและที่ปรึกษาของชุมชน โดยใช้หลักธรรมและวาจาสุภาพในการให้คำแนะนำ แก้ไขปัญหาชีวิต และไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างสมาชิกในชุมชน การสื่อสารที่ตั้งอยู่บนความเมตตาและเหตุผลช่วยลดความขัดแย้ง สร้างความเข้าใจ และเสริมสร้างความสามัคคีในสังคม

ประการที่สาม อัตถจริยา (Atthacariya) วัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมสาธารณะและการพัฒนาชุมชน ทั้งการจัดงานประเพณี พิธีกรรม งานวัฒนธรรม และกิจกรรมสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำประโยชน์แก่ส่วนรวม บทบาทดังกล่าวสะท้อนการปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์ของผู้อื่นและของสังคมอย่างต่อเนื่อง

ประการสุดท้าย สมานัตตตา (Samanattata) วัดเป็นพื้นที่แห่งความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชุมชน โดยพระสงฆ์และประชาชนดำรงความสัมพันธ์บนพื้นฐานของความเสมอภาค ความเอื้ออาทร และการอยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุข วัดจึงไม่ใช่เพียงพื้นที่ทางศาสนา หากแต่เป็นพื้นที่สาธารณะที่ทุกคนสามารถเข้าถึงและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งของทุนทางสังคมและความยั่งยืนของชุมชน

จากการวิเคราะห์ดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า บทบาทของวัดในอดีตได้สะท้อนการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในทางปฏิบัติอย่างเป็นธรรมชาติ โดยมิได้จำกัดอยู่เพียงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แต่ครอบคลุมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิต การสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนในทุกมิติ ดังแสดงในตารางที่ 1

บทบาทของวัดในอดีต	หลักสังคหวัตถุ 4	ความเชื่อมโยง
สถานศึกษา สถานพยาบาล และที่พักผู้เดินทาง	ทาน	ให้การศึกษา การรักษาพยาบาล และการสงเคราะห์แก่ประชาชนโดยไม่หวังผลตอบแทน เป็นการให้ทั้งด้านวัตถุ ความรู้ และบริการสาธารณะ
ศูนย์ให้คำปรึกษา สถานที่ประชุม และการไกล่เกลี่ยข้อพิพาท	ปิยวาจา	ใช้การสื่อสารด้วยเมตตา เหตุผล และหลักธรรมในการสร้างความเข้าใจ ลดความขัดแย้ง และเสริมสร้างความสามัคคี
ศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรมสาธารณะ	อัตถจริยา	ดำเนินกิจกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการพัฒนาสังคมอย่างต่อเนื่อง
สมบัติและพื้นที่สาธารณะของชุมชน	สมานัตตตา	สร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของร่วม ความเสมอภาค และการอยู่ร่วมทุกขั้วร่วมสุขระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน

ความท้าทายในยุคสมัยใหม่และปัญหาที่ต้องการการประยุกต์ใช้

ภาวะความห่างเหินของวัดกับชุมชนในยุคโลกาภิวัตน์และสังคมดิจิทัล

ภายใต้บริบทของโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมดิจิทัล บทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งจากปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนซึ่งเคยแน่นแฟ้นในอดีตเริ่มลดบทบาทลง และเกิดช่องว่างระหว่างสถาบันศาสนากับวิถีชีวิตของประชาชนมากขึ้น

ประการแรก การปฏิรูประบบการศึกษาของรัฐตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทำให้บทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางการศึกษาของชุมชนลดลงอย่างต่อเนื่อง เมื่อการจัดการศึกษาเข้าสู่ระบบของรัฐ วัดจึงเปลี่ยนบทบาทจากแหล่งเรียนรู้หลักไปสู่การเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ (Schedneck, 2019)

ประการที่สอง การขยายตัวของสังคมเมือง การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประกอบอาชีพ และวิถีชีวิตที่เร่งรีบ ทำให้ประชาชน โดยเฉพาะวัยแรงงาน มีข้อจำกัดด้านเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมของวัด ส่งผลให้การมีส่วนร่วมทางศาสนาลดลงและเหลือเพียงการประกอบพิธีกรรมหรือการทำบุญในโอกาสสำคัญ เป็นส่วนใหญ่ (พระเริ่ม ไชตะขบ และคณะ, 2560)

ประการที่สาม การขยายตัวของสื่อดิจิทัลและวัฒนธรรมบริโภคนิยมส่งผลให้ค่านิยมของสังคมเปลี่ยนแปลงไป โดยให้ความสำคัญกับความสำเร็จทางวัตถุ ความเป็นปัจเจก และการบริโภคมากขึ้น จนทำให้บทบาทของวัดในฐานะพื้นที่หล่อหลอมคุณธรรมและความสัมพันธ์ของชุมชนลดความสำคัญลง (Anonymous, 2012)

นอกจากนี้ วัดหลายแห่งยังเผชิญกับความท้าทายด้านการบริหารจัดการ ทั้งในด้านการบริหารศาสนสมบัติ ความโปร่งใส และการสื่อสารกับสาธารณชน ซึ่งส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือของสถาบันสงฆ์และระดับความศรัทธาของประชาชน ในบางกรณี ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับวัดเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์บนพื้นฐานของศรัทธาและการพัฒนาจิตใจ ไปสู่ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเชิงแลกเปลี่ยนหรือเชิงธุรกรรม (Transactional Relationship) กล่าวคือ การเข้าวัดอาจมีแรงจูงใจจากชื่อเสียงของวัด หรือพระสงฆ์มากกว่าการแสวงหาหลักธรรมในการดำเนินชีวิต

ขณะเดียวกัน การสื่อสารผ่านสื่อสังคมออนไลน์ทำให้ข่าวสารเกี่ยวกับพระสงฆ์และวัดแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว ทั้งข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงและข้อมูลที่ยังไม่ได้รับการตรวจสอบ ส่งผลให้ภาพลักษณ์ของสถาบันสงฆ์ได้รับผลกระทบ และก่อให้เกิดความผันผวนของความเชื่อมั่นในหมู่ประชาชน

อีกประเด็นสำคัญคือ การลดบทบาทของชุมชนท้องถิ่นในการกำกับดูแลวัด อันเป็นผลจากการย้ายถิ่นฐาน การขยายตัวของเมือง และการที่วัดได้รับการสนับสนุนจากผู้ศรัทธาหลากหลายพื้นที่ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนท้องถิ่นลดความใกล้ชิด กลไกการตรวจสอบและการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงอ่อนตัวลง ส่งผลให้การแก้ไขปัญหาบางประการมีความซับซ้อนมากขึ้นและจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายภาคส่วน

จากการวิเคราะห์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ความท้าทายในปัจจุบันมิได้เกิดจากปัจจัยภายในวัดเพียงประการเดียว หากแต่เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคมร่วมสมัย ดังนั้น การฟื้นฟูบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของชุมชนจึงควรอาศัยการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ร่วมกับการบริหารจัดการที่โปร่งใส การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน และการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลอย่างเหมาะสม เพื่อเสริมสร้างความไว้วางใจและความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนให้กลับมาเข้มแข็งอีกครั้ง ดังสรุปในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 สังเคราะห์ปัญหาและความท้าทายของวัดในสังคมยุคใหม่

ปัญหาและความท้าทาย	ที่มาของปัญหา	ผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน
การลดลงของการมีส่วนร่วมของประชาชน	การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและสังคมเมือง	การเข้าร่วมกิจกรรมของวัดลดลงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนอ่อนตัวลง
การขยายตัวของวัฒนธรรมบริโภคนิยมและปัจเจกนิยม	โลกาภิวัตน์และสื่อดิจิทัล	ค่านิยมทางศาสนาและคุณธรรมลดบทบาทในการดำเนินชีวิต
ความท้าทายด้านการบริหารจัดการวัด	ปัจจัยภายในองค์กร	ความโปร่งใสและความน่าเชื่อถือของวัดลดลงส่งผลต่อระดับความศรัทธาของประชาชน
ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในสื่อออนไลน์	สื่อดิจิทัลและการสื่อสารสาธารณะ	ความเชื่อมั่นของประชาชนต่อสถาบันสงฆ์มีความผันผวน
การลดบทบาทของชุมชนในการกำกับดูแลวัด	การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคม	กลไกการมีส่วนร่วมและการตรวจสอบในระดับชุมชนอ่อนตัวลง ส่งผลต่อการพัฒนาวัดอย่างยั่งยืน

การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในฐานะธรรมแห่งการผูกใจ

การประยุกต์ใช้แต่ละหลักธรรมเพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์

จากปัญหาที่ซับซ้อนในยุคสมัยใหม่ การฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนไม่สามารถทำได้ด้วยเพียงการจัดกิจกรรมทางศาสนาแบบเดิม ๆ แต่ต้องเปลี่ยนจากการเป็น "สถานที่ประกอบพิธี" ไปสู่ "ศูนย์กลางเชิงปฏิบัติ" ที่มีบทบาทอย่างเป็นรูปธรรมในชีวิตประจำวันของผู้คนอีกครั้ง ซึ่งการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 อย่างสร้างสรรค์และเป็นระบบจะเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพ

1) ทาน (Dana) ในฐานะเครื่องมือทางสังคมสงเคราะห์ยุคใหม่ การให้ทานในยุคปัจจุบันต้องขยายความหมายจากเพียงการให้วัตถุไปสู่การให้ที่ตอบสนองต่อความต้องการเชิงสุขภาพและปัญญาของชุมชน รวมถึงการให้อภัยทาน ซึ่งเป็นการให้ที่ประเสริฐที่สุด ตัวอย่างเช่น วัดสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการให้บริการทางการแพทย์ฟรี (พระครูสัทธาธรรมภิรม ปสนโน (แช่ตั้ง), 2567) โดยจัดให้มีมุมหรือห้องพยาบาล พร้อมตู้ยาสามัญประจำบ้านหรือสมุนไพร และมีระบบการดูแลปฐมพยาบาลเบื้องต้นสำหรับพระสงฆ์ที่อาพาธ (ศูนย์อนามัยที่ 5, 2564) รวมถึงการให้ความรู้ด้านสุขภาพ การจัดสร้างพื้นที่สำหรับการออกกำลังกายและสนับสนุนสุขภาพจิต ซึ่งเป็นการนำบทบาททางสังคมสงเคราะห์ดั้งเดิมของวัดกลับมาในรูปแบบที่ทันสมัยและเข้าถึงได้ง่ายขึ้น

2) ปิยวาจา (Piyavaca) ในฐานะการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ ปิยวาจาในยุคดิจิทัลไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการพูดคุยต่อหน้า แต่ครอบคลุมถึงการสื่อสารผ่านช่องทางออนไลน์ต่างๆ (กุลทิพย์ ศาสตรระจุ, 2566) การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน จริงใจ และเป็นประโยชน์ รวมถึงการหลีกเลี่ยงการพูดเท็จ

คำหยาบ ส่อเสียด และเพ้อเจ้อ (FORBES THAILAND, 2015) เป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่น วัดสามารถใช้สื่อสังคมออนไลน์ เพื่อเผยแพร่ธรรมะที่ถูกต้องและมีประโยชน์โดยใช้ถ้อยคำที่เข้าใจง่าย ไม่ซับซ้อนเกินไป และที่สำคัญที่สุดคือการใช้ปิยวาจาเพื่อสร้างความโปร่งใส เช่น การชี้แจงงบประมาณ และกิจกรรมต่างๆ ของวัดอย่างเปิดเผย ซึ่งจะช่วยลดความคลงแคลงใจและสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้น ในชุมชน (ไทยพับลิก้า, 2564)

3) อตถจริยา (Atthachariya) ในฐานะการปฏิบัติเพื่อประโยชน์สาธารณะ หลักอตถจริยา ในยุคใหม่เน้นไปที่การกระทำที่เป็นประโยชน์อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในด้านการบริหารจัดการวัดเอง วัดจะต้องทำตนให้เป็นประโยชน์โดยการสร้างระบบการบริหารจัดการที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ เพื่อให้มั่นใจว่าการใช้จ่ายเงินเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของผู้บริจาค (FORBES THAILAND, 2015) และสามารถตรวจสอบได้ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการจัดการทรัพย์สิน เช่น การสร้างระบบฐานข้อมูล ดิจิทัล การใช้ซอฟต์แวร์จัดการทรัพย์สินและการติดป้าย QR Code เพื่อติดตามข้อมูลทรัพย์สิน จะช่วยเพิ่มความโปร่งใสและป้องกันการทุจริตได้ นอกจากนี้ วัดควรเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เช่น การเปิดวัดให้เป็นศูนย์เรียนรู้สำหรับคนในชุมชน และการจัดกิจกรรมต่างๆ ตามความต้องการของคนในชุมชนอย่างแท้จริง โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบ (จงกลดี พงษ์ศรี, 2565)

สมานัตตตา (Samanattata) ในฐานะการสร้างระบบที่เสมอภาคและยั่งยืน การสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันเป็นสิ่งสำคัญที่สุด ซึ่งทำได้โดยการวางตนอย่างเสมอภาคและไม่เลือกปฏิบัติ การสร้างระบบการทำงานที่ชัดเจนและเป็นธรรม รวมถึงการกำหนดปฏิทินการปฏิบัติงานของวัดเพื่อให้บุคลากรทำงานอย่างเป็นระบบ และการร่วมทุกข์ร่วมสุขกับชุมชนจะเป็นพื้นฐานของความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจ การปฏิบัติตามหลักสมานัตตตาคะช่วยให้ความสัมพันธ์ไม่สั่นคลอนไปกับความเปลี่ยนแปลง โดยวัดเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวัด ทั้งการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมตรวจสอบ ซึ่งทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าการวัดเป็นส่วนหนึ่งที่ขาดไม่ได้ในชีวิตของพวกเขา

กรณีศึกษา บทเรียนจากวัดต้นแบบ

การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ได้ปรากฏให้เห็นในหลายกรณีศึกษาทั่วประเทศ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของหลักธรรมนี้ในการแก้ไขปัญหาและสร้างความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน (พระสุนทร ธมมวโร (บุญคง), 2561) ตัวอย่างเช่น กรณีศึกษาการประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อส่งเสริมสุขภาวะของชุมชนตำบลบ้านเตื่อ จังหวัดหนองคาย พบว่า การให้ทานในรูปแบบของการบริจาคอาหารและบริการทางการแพทย์ฟรี การใช้ปิยวาจาในการให้คำแนะนำสุขภาพ และการทำอตถจริยาผ่านการสร้างพื้นที่ออกกำลังกาย ทำให้ชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ การนำหลักการที่เทียบเท่ากับสังคหวัตถุ 4 ไปใช้ในการบริหารจัดการก็ประสบความสำเร็จอย่างน่าประทับใจ เช่น วัดหนองป่าพง

(พระมหาธนรัฐ ฐฐฐเมโธ (สะอาดเอี่ยม), 2560) และวัดญาณ เวศวัน (วัดญาณเวศวัน, 2568) ได้สร้างระบบการจัดการทรัพย์สินที่โปร่งใสโดยให้ฆราวาสเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงหลักอรรถจริยาในมิติของการทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อศาสนสมบัติอย่างแท้จริง และการสร้างกฎระเบียบที่เสมอต้นเสมอปลาย (สมานัตตตา) สำหรับพระสงฆ์

ในขณะเดียวกัน "สารอดโมเดล" (SAROD'S MODEL) ของวัดสารอดในกรุงเทพมหานคร ได้นำเสนอแนวคิดการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางทางจิตใจของชุมชนเมือง โดยมีองค์ประกอบที่สอดคล้องกับหลักสังคหวัตถุ 4 คือการจัดกิจกรรม (Activity) และการสร้างความสัมพันธ์ (Relationship) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัดสามารถใช้หลักการบริหารสมัยใหม่ที่สอดคล้องกับพุทธธรรมเพื่อเป็นที่พึ่งของชุมชนได้อย่างยั่งยืน (พระครูปลัดอดิศักดิ์ วชิรปญโญ และคณะ, 2567)

ตารางที่ 3 การสังเคราะห์กรณีศึกษาการประยุกต์ใช้สังคหวัตถุ 4 ในวัดและชุมชน

ชื่อกรณีศึกษา/สถานที่	หลักสังคหวัตถุ 4 ที่นำไปใช้	การประยุกต์ใช้ที่สำคัญ	ผลลัพธ์และบทเรียนที่ได้รับ
ชุมชนตำบลบ้านเตื่อ จังหวัดหนองคาย	ทาน, ปิยวาจา, อรรถจริยา, สมานัตตตา	การให้ความรู้และบริการทาง การแพทย์ฟรี, การสร้างพื้นที่ ออกกำลังกาย, การทำงาน ร่วมกันอย่างเสมอภาค	ชุมชนมีสุขภาพที่ดีขึ้นในทุกด้าน ทั้งกาย ใจ และปัญญา
วัดหนองสนม จังหวัดระยอง	ทาน, ปิยวาจา, อรรถจริยา, สมานัตตตา	การนำหลักธรรมไปใช้เป็น แนวทางในการปฏิบัติงาน เพื่อแก้ไขปัญหาและ พัฒนาการบริหารโรงเรียน	ประชาชนในชุมชนมีการ ประยุกต์ใช้หลักธรรมที่ แตกต่างกันตามปัจจัยส่วนบุคคล
วัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี	อรรถจริยา, สมานัตตตา	การบริหารองค์กรด้วยระบบ คณะกรรมการ, การจัดการ ทรัพย์สินและกิจของสงฆ์ เพื่อป้องกันกิเลส	เป็นวัดต้นแบบด้านการบริหาร จัดการที่โปร่งใส ทำให้มีชื่อเสียง และเป็นที่ศรัทธาทั้งในและ ต่างประเทศ
วัดสารอด กรุงเทพมหานคร	สังคหวัตถุ 4 (โดยนัย)	การใช้ "สารอดโมเดล" (SAROD'S MODEL) เพื่อสร้างกิจกรรมและ พัฒนาความสัมพันธ์กับชุมชน	วัดกลับมาเป็นศูนย์กลางทางจิตใจ ของชุมชนเมืองภายใต้กรอบ การบริหารสมัยใหม่

สรุป

จากการศึกษาพบว่า หลักสังคหวัตถุ 4 ยังคงเป็นกรอบแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่มีความร่วมสมัยและสามารถประยุกต์ใช้ในการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้ว่าบริบททางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก แต่สาระสำคัญของหลักธรรมทั้งสี่ ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อรรถจริยา และสมานัตตตา ยังคงตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในการสร้างความไว้วางใจ ความร่วมมือ และความเข้มแข็งของชุมชนได้อย่างเหมาะสม

การศึกษาายังแสดงให้เห็นว่า ความห่างเหินระหว่างวัดกับชุมชนในปัจจุบันมิได้เกิดจากการเสื่อมคุณค่าของพระพุทธศาสนา หากแต่เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคม อาทิ การขยายตัวของสังคมเมือง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต อิทธิพลของสื่อดิจิทัล และความท้าทายด้านการบริหารจัดการวัด ดังนั้น การฟื้นฟูบทบาทของวัดจึงควรมุ่งปรับเปลี่ยนจากการเป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนพิธีไปสู่การเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ การพัฒนาคุณภาพชีวิต และการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกมิติ

ในเชิงการประยุกต์ใช้ หลักสังคหวัตถุ 4 สามารถพัฒนาเป็นกรอบการดำเนินงานของวัดร่วมสมัยได้อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ทาน เป็นฐานของการสร้างคุณค่าผ่านการให้บริการและการแบ่งปันทรัพยากรแก่ชุมชน ปิยวาจา เป็นกลไกสำคัญของการสื่อสารที่โปร่งใสและการสร้างความไว้วางใจ อัตตจริยา เป็นหลักของการบริหารจัดการและการดำเนินกิจกรรมเพื่อประโยชน์สาธารณะ และ สมานัตตตา เป็นพื้นฐานของการมีส่วนร่วม ความเสมอภาค และความเป็นเจ้าของร่วมของชุมชนต่อการพัฒนาวัด

กรณีศึกษาจากวัดต้นแบบและชุมชนที่ประสบความสำเร็จยืนยันว่า การบูรณาการหลักสังคหวัตถุ 4 เข้ากับการบริหารจัดการสมัยใหม่สามารถเสริมสร้างความโปร่งใส ความน่าเชื่อถือ และความศรัทธาของประชาชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ตลอดจนส่งเสริมให้วัดกลับมาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตใจ ศูนย์กลางการเรียนรู้ และศูนย์กลางการพัฒนาชุมชนได้อีกครั้ง

โดยสรุป หลักสังคหวัตถุ 4 มิได้เป็นเพียงหลักธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคล หากแต่สามารถพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติในการบริหารจัดการวัดร่วมสมัยที่เชื่อมโยงพระพุทธศาสนากับการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ภายใต้หลักการมีส่วนร่วม ความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การฟื้นฟูบทบาทของวัดให้กลับมาเป็นสถาบันหลักที่มีความหมายต่อวิถีชีวิตของประชาชนและสังคมไทยในอนาคต

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้สังเคราะห์หลักสังคหวัตถุ 4 จากการเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สู่การเป็น SANGAHA Framework (Temple Management Framework) ซึ่งเป็นกรอบการบริหารวัดร่วมสมัยที่สามารถประยุกต์ใช้เพื่อฟื้นฟูบทบาทของวัดและเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน ในบริบทสังคมโลกาภิวัตน์และสังคมดิจิทัล พบว่า หลักสังคหวัตถุ 4 สามารถเชื่อมโยงกับแนวคิดการบริหารจัดการสมัยใหม่ได้ ดังนี้ S – Service (ทาน) : การให้บริการสาธารณะ การสงเคราะห์ และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน A – Accountability Communication (ปิยวาจา) : การสื่อสารที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ และสร้างความไว้วางใจ N – Network Participation (สมานัตตตา) : การสร้างเครือข่าย และการมีส่วนร่วมของชุมชน G – Good Governance (อัตตจริยา) : การบริหารจัดการตามหลักธรรมาภิบาล ความรับผิดชอบ และประโยชน์สาธารณะ

การบูรณาการองค์ประกอบทั้ง 4 นำไปสู่ AHA (Achievement of Harmonious Association) คือ การสร้างความสัมพันธ์ที่เข้มแข็งระหว่างวัดกับชุมชน เกิดความศรัทธา ความร่วมมือ และการพัฒนาที่ยั่งยืน

องค์ความรู้ใหม่นี้สะท้อนว่า หลักสังคหวัตถุ 4 มิได้เป็นเพียงหลักธรรมเชิงจริยธรรม แต่สามารถพัฒนาเป็นกรอบการบริหารวัดร่วมสมัย ที่ช่วยให้วัดบริหารจัดการอย่างโปร่งใส มีส่วนร่วม และตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันนำไปสู่การฟื้นฟูบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

ภาพที่ 1 SANGAHA Framework: กรอบการบริหารวัดร่วมสมัยบนฐานหลักสังคหวัตถุ 4

เอกสารอ้างอิง

- กุลทิพย์ ศาสตรระจุ. (2566). บทบาทของวัดไทยในการสื่อสารจิตวิญญาณบนพื้นที่เสมือน ยุคประเทศไทย 4.0. วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม, 7(2), 221–236.
- จกกลดี พงษ์ศรี. (2565). การมีส่วนร่วมของวัดกับชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาชุมชนวัดโดนด อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี. (สารนิพนธ์ปริญญาพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- ดำรงศักดิ์ มีสุนทร. (2556). ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน กรณีศึกษา วัดนามสมมุติกับชุมชน นามสมมุติ จังหวัดกาญจนบุรี. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์).
- ไทยพับลิก้า. (2564). งานวัดวิถีใหม่: ความท้าทายพุทธศาสนาไทย. เข้าถึงเมื่อ 15 กันยายน 2568 จาก <https://thaipublica.org/2021/04/some-new-way-of-wats-work03/>
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (15 กันยายน 2568). ปัญหาพุทธไทย. https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_557274
- พระครูปลัดอดิศักดิ์ วชิรปญโญ, พระครูปลัดปัญญาวรรณ และอุทัย สติมั่น. (2567). รูปแบบการพัฒนา วัดเพื่อเป็นศูนย์กลางที่พึงพอใจของชุมชนเมืองภายใต้กรอบบวร: ศึกษากรณีชุมชนวัดसारอด กรุงเทพมหานคร. วารสารวิจัยวิชาการ, 7(4), 49–64.
- พระครูสุทธาธรรมาภิรม ปสนโน (แช่ตั้ง). (2567). การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 เพื่อส่งเสริมสุขภาวะ ของชุมชน ตำบลบ้านเตื่อ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย. (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).
- พระณเดช ปคุโณ, พระครูพิศาลสารบัณฑิต และพระครูจิรธรรมธัช. (2564). แนวทางการพัฒนาชุมชน ตามหลักสังคหวัตถุ 4 ของประชาชนชุมชน OTOP บ้านบกหวาน ตำบลค่ายบกหวาน อำเภอ เมืองหนองคาย. Journal of Modern Learning Development, 7(1), 44–55.
- พระมหานรินทร์ ราษฎร์เมธ (สะอาด เอี่ยม). (2560). วัดหนองป่าพง: ต้นแบบการบริหารองค์กรตามแนว วิถีพุทธ. ใน การประชุมวิชาการระดับชาติ “นวัตกรรมและเทคโนโลยีวิชาการ 2017”: วิจัยจาก องค์ความรู้สู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน. (น. 25–26). มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี วิทยาเขตสุรินทร์.
- พระเริ่ม ไชตะขบ, นลินทิพย์ พิมพ์กลัด และกิ่งแก้ว ปะติตังโข. (2560). แนวทางการมีส่วนร่วมระหว่างวัด และชุมชนในการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา. Veridian E-Journal, Silpakorn University, 10(1), 1895–1907.

- พระสุนทร ธมมวโร (บุญคง). (2560). การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ 4 ในชุมชนวัดหนองสนม จังหวัดระยอง. (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย).
- พระอธิการสุรศักดิ์ สุขุมมาโล (คงเมือง). (2563). วัดกับศูนย์กลางการเรียนรู้และพัฒนาของชุมชน. วารสารชัยภูมิปริทรรศน์, 3(1), 37-49.
- วัดญาณเวศกวัน. (15 กันยายน 2568). กฐินสู่ธรรม. <https://www.watnyanaves.net/en/book-reading/3/14>
- วัดญาณเวศกวัน. (15 กันยายน 2568). จักบาตรเทโว. <https://www.watnyanaves.net/th/activity-detail/devorohana>
- วัดสระพังลาน. (15 กันยายน 2568). สังคหวัตถุ 4 และแนวทางการปฏิบัติในการทำงาน. <https://www.sangha14.org/index.php?url=salatam&id=971>
- ศูนย์อนามัยที่ 5. (15 กันยายน 2568). คู่มือแนวทางการดำเนินงาน วัดส่งเสริมสุขภาพ ประจำปี 2565. <https://apps.hpc.go.th/dl/web/upFile/2021/11-10169-20211102131650/0399382c978463d6646f3c476bda5127.pdf>
- หมูกำแพง. (15 กันยายน 2568). สังคหวัตถุ 4. จาก <https://moogampaeng.com/162>
- Anonymous. (2012, September 15). ทำไมวัดจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทย. Temple is Center of Mind Blog. Retrieved September 15, 2025, from <http://templeiscenterofmind.blogspot.com/>
- Schedneck, B. (2019). Thai Buddhist monastic schools and universities. Education About Asia, 24(1), 37-42.